

RABLĖ JUOKO GALIA IR PRASMĖ

Turtingoje ir įvairiapusiškoje Renesanso literatūroje svarbią vietą užima prancūzų rašytojas Fransua Rablė (François Rabelais, apie 1494–1553), kurio veikalas *Gargantiua ir Pantagriuelis* yra ir neišsenkamo juoko, ir giliausios išminties šaltinis. Ne veltui Rablė vadinamas juokdariu ir filosofu, sugebančiu ne tik linksminti skaitytoją, bet ir skatinti jį ieškoti tiesos ir gėrio. Gilus protas, didžiulė erudicija ir nepaprastai stiprus komiškumo pajautimas – tokios svarbiausios šio rašytojo talento savybės.

Laikotarpis, kuriuo gyveno Rablė, – Renesanso klestėjimo epocha. Italijoje prasidėjęs humanistinis sąjūdis tuomet jau buvo paplitęs ir kituose Vakarų Europos kraštuose, visų pirma kaimyninėje Prancūzijoje. Renesanso kultūrą ir literatūrą čia puoselėjo rašytojai Margarita Navarietė, karaliaus Pranciškaus I sesuo, K. Maro, B. Deperjė, filosofas ir teisininkas G. Biudė ir kiti. Pranciškus I, nors ir nebuvo labai išsilavinęs, skatino humanistinės kultūros augimą, telkė aplink save ir globojo įžymius menininkus ir mokslininkus.

Rablė gyvenamasis metas turtingas svarbių įvykių ir įžymių asmenybių: Kolumbo kelionė į Ameriką, Liuterio ir Kalvino pradėtas Reformacijos sąjūdis, Koperniko atradimai astronomijoje ir kt. Nyderlandų humanisto Erazmo Roterdamiečio ir anglų humanisto ir politinio veikėjo Tomo Moro idėjos greit pasiekdavo kitus kraštus ir skatino Renesanso mąstytojus peržiūrėti nusistojusias filosofines ir socialines teorijas, siekti gilesnio žmogaus ir pasaulio pažinimo.

Rablė taip pat aktyviai įsijungė į visuomeninį ir kultūrinį Renesanso sąjūdį. Išauklėtas vienuolyne, jis betgi veikiai atsisakė vienuoliško gyvenimo papročių, suartėjo su įtakingais asmenimis (kardinolu Ž. diu Belė, generolu G. diu Belė, kardinolu de Satijonu, Margarita Navariete), kurie buvo susiję ne tik su Prancūzijos, bet ir Anglijos, Vokietijos, Italijos politine veikla, ir pats tapo tos veiklos dalyviu.

Apie Rablė gyvenimą išlikę labai maža žinių. Net gimimo metai tiksliai nenustatyti (vieni tyrinėtojai nurodo 1494, kiti – 1495 metus, o dar kai kur nurodoma žymiai ankstesnė data – 1483 metai). Gimė Rablė netoli nedidelio Šinono miesto Turenės provincijoje, žemvaldžio ir juristo šeimoje. Spėjama jo gimimo vieta – Davinjerė, jo tėvui priklausiusi užmiesčio sodyba. Vaikystės metai prabėgo provincijoje, todėl būsimasis rašytojas anksti susipažino su Prancūzijos kaimo žmonių gyvenimu ir papročiais. Apie 1510 m., nežinia kokių aplinkybių skatinamas ar verčiamas, Rablė įstoja į pranciškonų vienuolyną Puatu provincijoje, o apie 1521 m. įšventinamas kunigu. Vienuolyne gerai išmoksta lotynų ir graikų kalbas, skaito antikinių autorių – Platono, Plutarcho, Lukiano ir kitų – veikalus, domisi teise. Tuo metu susipažįsta ir su žymesniaisiais humanistais. Ypač reikšminga jam buvo pažintis ir korespondencija su G. Biudė. Viename savo laiške, rašytame 1521 m., G. Biudė teigiamai atsiliepia apie Rablė teisės studijas ir jo puikų antikinių kalbų mokėjimą.

Tačiau uolus antikios, ypač graikų autorių, studijavimas nepatinka vienuolyno vyresnybei. 1524 m. Rablė patenka į jos nemalonę, jo knygos konfiskuojamos. Išgelbsti Rablė jo draugai, padėdami jam gauti popiežiaus leidimą pereiti į benediktinų vienuolyną (taip pat Puatu provincijoje), kur įstatai ir tradicijos ne tokie griežti. Čia Rablė ne tik tęsia antikios studijas, bet vis labiau domisi gamtos mokslais ir medicina. Jis tampa vienuolyno vyskupo sekretoriumi ir daug važinėja su juo po Puatu provinciją.

Kaskart plečiasi Rablė interesai, taip pat jo ryšiai su kitais humanistais. Jis dalyvauja įvairiuose rateliuose, jų diskusijose teisės, filosofijos ir kitais klausimais. Apie 1527 m., matyt, gavęs dvasinės

vyresnybės leidimą, išvyksta iš Puatu ir kurį laiką gyvena Paryžiuje ir kitur. 1530 m. atvyksta į Monpeljė ir čia studijuoja mediciną, o vėliau ir pats skaito medicinos paskaitas, sekdamas Hipokrato ir Galeno teorijomis. 1532 m. gauna gydytojo vietą Liono, tuomet svarbaus humanizmo centro, ligoninėje. Tuo metu užmezga ryšį su Erazmu Roterdamiečiu. Iš vieno jo laiško, rašyto Erazmui 1532 m., matyti, kad jau tuomet jis bendravo su Margaritos Navarietės ratelio nariais.

1533 m. (ar 1532 m, rudenį) išeina Rablė fantastinis romanas *Pantagriuelis, Dipsodų karalius, atgyvintas tikruoju pavidalu su visais baisiais savo darbais bei žygiais*, pasirašytas Alkofribaso Nazjė slapyvardžiu. Sakmės apie milžinus Prancūzijoje buvo labai paplitusios dar viduramžiais, be to, neseniai buvo išėjusi liaudies pasakojimų knyga *Didinga ir nepalyginamai vertinga kronika apie nepaprastą milžiną Gargantiua*. Matyt, ji ir paskatino Rablė parašyti veikalą apie Gargantiua sūnaus Pantagriuelio gyvenimą (*Pantagriuelio* pratarmėje autorius labai ją giria). *Pantagriuelis* buvo sumanytas kaip liaudies pasakojimų tęsinys, tačiau Rablė liaudiškus vaizdus praturtino humanistiniu turiniu, skelbiančiu tikėjimą mokslo ir švietimo reikšme.

Rablė akiratį žymiai praplečia kelionės į Italiją. Pirmąkart jis vyksta į Romą 1534 m. kaip vyskupo Žano diu Belė gydytojas, praleidžia ten apie du mėnesius ir susipažįsta su italų Renesanso kultūra, su antikinio meno paminklais. Grįžęs iš Italijos, išleidžia naują knygą: *Baisenybingas didžiojo Gargantiua, Pantagriuelio tėvo, gyvenimas, kurį surašė maestras Alkofribasas, kvintesencijos traukovas*. Iš šios knygos matyti, kad Rablė humanizmo turinys jau gilesnis, aliuizijos į antiką dažnesnės, satyra aštresnė. Pratarmėje rašytojas liepia ieškoti jo veikale „gilesnės prasmės“, nors kartais atrodytų, jog „autorius tik šiaip sau juokauja“. Vėliau ši knyga tapo pirmąja, o *Pantagriuelis* – antrąja viso kūrinio dalimi.

Tolesnės Rablė veikalo dalys pasirodo po ilgokos pertraukos. Krašte padėtis darosi įtempta. Vis smarkiau persekiojami Reformacijos šalininkai, pasunkėja humanistų padėtis. Kai kurie jų išleidžia deklaracijas, kuriose atsisako nuo savo idėjų, kiti pakeičia gyvenamąją vietą. Rablė taip pat išvyksta iš Liono. 1535–1536 m. jis vėl keliauja į Romą su Ž. diu Belė, dabar jau kardinolu, ir čia ypač domisi botanika, archeologija. Vis labiau jis tolsta nuo dvasininko prievolių ir vis aukštesnė kopina medicininės karjeros laiptais: 1537 m. Monpeljė universitete jis gauna medicinos daktaro laipsnį.

Aštrėja rašytojo konfliktas su Sorbona, kurios atstovai buvo išjuokti ir *Pantagriuelyje*, ir *Gargantiua*. Rablė vis smarkiau puolamas, jo knygos pasmerkiamos sudeginti. Tačiau jis turi užtarėjų, tarp kurių – ir karalius Pranciškus I, ir jo sesuo. Vėliau karalius jam suteikia privilegiją toliau leisti *Pantagriuelį*.

Trečia knyga apie gerojo Pantagriuelio herojiškus darbus ir kalbas išėjo 1546 m. Paryžiuje, o netrukus po to Lione ir Tulūzoje. Ji buvo pasirašyta jau tikrąja pavarde: Fransua Rablė, medicinos daktaras. Šią knygą būtų galima pavadinti *Panurgas*, nes šis nenuorama Pantagriuelio draugas čia tampa svarbiausiu personažu, o jo ketinimas vesti sudaro siužeto pagrindą. Trečioje veikalo dalyje atsiskleidžia plati autoriaus erudicija – nepaprastai gausios žinios iš filosofijos, filologijos, teisės ir gamtos mokslų. Tiesioginių išpuolių prieš Sorboną joje nebėra, tačiau ši atsargumo priemonė nepadedą: ji taip pat pasmerkiama sudeginti.

Laikai sunkūs. Tuoju po to, kai išeina *Trečia knyga*, Paryžiuje pakiriamas ir sudeginamas senas Rablė draugas E. Dolė. *Pantagriuelio* autoriui taip pat gresia pavojus būti apkaltintam erezija. Karalius Pranciškus I ligotas, tad jo globos sunku besitikėti. 1547 m. jis miršta, o su Henriku II Rablė iš karto neužmezga ryšių. Bet kardinolas diu Belė ir toliau jį globoja. Kartu su juo 1547 m. Rablė vėl vyksta Italijon ir čia išbūna ligi 1549 m. Grįžęs diu Belė protekcijos dėka gauna dvi parapijas, tačiau dvasininko pareigų neina, o vėliau šių parapijų išvis atsisako.

Dar prieš išvykdamas Italijon, Rablė užbaigia *Ketvirtą knygą apie gerojo Pantagriuelio herojiškus darbus ir kalbas*, kurios fragmentai išleidžiami 1547 ir 1548 m., tačiau visa ketvirtoji knyga išeina tik 1552 m. Paryžiuje. Tais pačiais metais Sorbona pasmerkia knygą, ir Paryžiaus parlamentas uždraudžia ją pardavinėti. (Vėliau visas Rablė veikalas dėl jo aiškaus nusistatymo prieš katalikų dvasininkiją įtraukiamas į Katalikų bažnyčios skelbiamą „Draudžiamų knygų sąrašą“.) Rablė vėl turi slapstyti, keisti gyvenamąją vietą. Po kurio laiko grįžta į Paryžių ir čia miršta 1553 m. Rašytojas nespėjo

užbaigti savo kūrinio. 1562 m. išėjo jo veikalo tęsinys – *Varpų sala*, kurį sudaro šešiolika pirmųjų penktos knygos perskyrimų, o 1564 m. pasirodė visa *Penkta knyga apie gerojo Pantagriuelio darbus ir kalbas*. Nors šios knygos tik atskiri epizodai (veikiausiai iš *Varpų salos*) galėjo būti parašyti paties Rablė, ji paprastai leidžiama kartu su kitomis *Gargantiua ir Pantagriuelio* dalimis. Penktoje dalyje aiškiai justi jau kito, nežinomo autoriaus ranka, tačiau ir joje itin akivaizdus tikėjimas gaivinančia ir gydančia juoko jėga, žmogaus kūrybinėmis galiomis.

Rablė romaną *Gargantiua ir Pantagriuelis* nelengva skaityti ir suprasti. Savo sudėtingumu ir daugiaplaniškumu jis prilygsta tokiems pasaulinės literatūros šedevrams kaip Dantės *Dieviškoji komedija*, Servanteso *Don Kichotas*, H. Melvilio *Mobis Dikas*, Dž. Džoiso *Ulisas*. Rablė kūrinyje daug kas yra įvilкта į mito, parabolės, pasakos, alegorijos formą, jis prisodrintas ambivalentiško juoko, jame kaitaliojasi įvairiausi prasminiai ir stilistiniai klodai. Norint gerai jį suprasti, reikia pažinti viduramžių liaudies juoko savitumą, farsų, liaudies švenčių, karnavalų tradicijas, nes Rablė juoko esmę nulėmė kaip tik liaudiški jo kūrybos šaltiniai. Rablė humoro negalima traktuoti nei vien kaip linksminimo priemonės, nei vien kaip satyros ar kritikos ginklo. Tai universalus požiūris į pasaulį, apimęs visas žmogaus gyvenimo puses, visą jo būties esmę. Toks juokas, sugebąs spręsti gyvenimo ir mirties klausimus, pasakyti tiesą apie gyvenimo visumą, yra viena iš Renesanso epochos literatūros, glaudžiai susipynusios su liaudies kūrybos tradicijomis, ypatybių¹.

Tačiau Rablė rėmėsi ne vien liaudies kultūros tradicijomis. Norint kaip reikiant suvokti jo veikalą, privalu žinoti antikos, viduramžių bei Renesanso mokslo būklę, pažinti tų epochų meną, Platono, Aristotelio, Sokrato, Herodoto, Plutarcho, Homero, Vergilijaus ir kitų antikos autorių kūrinius, paties Rablė ir ankstesnių laikų teisės, medicinos, lingvistikos teorijas. Antikiniai motyvai rašytojui – ne stilistinių pagražinimų šaltinis, jie padeda jam atskleisti pačias didžiausias gyvenimo tiesas. Rablė rėmėsi ir savo meto autoriais – Erazmu Roterdamičiu, Tomu Moru, P. Melanchtonu. Tačiau ypatingą vietą jo pirmtakų tarpe užima II a. graikų satyrikas ir skeptikas Lukianas. Rablė rėmėsi Lukianu įvairiai: kaip satyros modeliu, kaip atskirų epizodų ir motyvų stimulu, kaip tam tikros dvasinės būsenos įkvėpėju. Bet niekada jis nesekė nei Lukianu, nei kitais autoriais vergiškai. „Vienas netikėčiausių ir paradoksaliausių, taip pat svariusių ir įtikinamiausių Rablė genialumo įrodymų, – rašė A. Fransas, – yra tas, kad jis, puikiai pažindamas Lukianą, nuolatos jį skaitydamas ir juo sekdamas, tiek nutolo nuo savo mėgstamiausio pavyzdžio. Jis sėmėsi iš visur – tai diktavo jo epocha. Tačiau viską, prie ko prisilietė, jis nesąmoningai perdirbo savaip.“²

Pirmos knygos, pasakojančios apie Gargantiua, tituliniam lape yra paantrašė: „Knyga pilna pantagriuelizmo“. Ši sąvoka susijusi su Pantagriuelio paveikslu, bet ji turi ir platesnę reikšmę, kurią autorius paaiškina įvairiose savo kūrinio vietose. Antros knygos pabaigoje pantagriuelizmas nusakomas visų pirma kaip malonumų siekimas: būti gerais pantagriuelistais – „tai yra gyventi ramybėje, būti visada smagiems ir sveikiems, visada skaniai valgyti ir godžiai gerti“. O trečios knygos pratarmėje į šią sąvoką įeina ir tam tikra moralinė nuostata: dėl pantagriuelizmo skaitytojai „niekuomet neišsiaiškins į blogąją pusę tų dalykų, kuriuos matys einant iš geros, atviros ir neklastingos širdies“. Tos pačios knygos pabaigoje pantagriuelizmo prasme praplečiama augalo pantagriueliono įvaizdžiu, kuris, kaip ir Pantagriuelis, „yra visokios džiaugsmingos tobulybės įsikūnijimas ir pavyzdys“. To augalo panaudojimo galimybės rašytojui tampa optimizmo šaltiniu. Išskaičiuodamas nuostabias pantagriueliono savybes, Rablė išreiškia tikėjimą žmonijos progresu. Ketvirtos knygos pratarmėje autorius suteikia pantagriuelizmui ir filosofinę prasmę: „tai tam tikras dvasios giedrumas, pagrįstas atsitiktinių daiktų nepaisymu“. Vadinasi, pantagriuelizmas – tai sugebėjimas atmesti viską, kas trukdo žmogui siekti gyvenimo pilnatvės, tai tikėjimas žmogaus proto galimybėmis.

Pantagriuelizmas Rablė knygoje glaudžiai siejamas su troškulio ir gėrimo sąvokomis. Pantagriuelio vardas paimtas iš viduramžių misterijų. Tai demonas, turėjęs galią sukelti troškulį. Pantagriuelis

¹ Бахтин М. Творчество Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса.– М., 1965, p. 75–81.

² France A. Oeuvres complètes illustrées. T. 17.– Paris, 1928, p. 108.

vadinamas dipsodų, tai yra trokštančiųjų, karaliumi. Gėrimas lydi milžinus per visą gyvenimą. Gargantua vos tik užgimęs sušuko: „Gerti! Gerti! Gerti!“ Pantagriuelis taip pat visada ištroškęs ir neatsisako išgerti, kaip ir kiti pantagriuelistai. Šiuo įvaizdžiu pabrėžiamas linksnumas, nesiskaitymas su įprastiniais standartais, sugebėjimas atsipalaiduoti ir atsikvėpti nuo viešpataujančių tradicijų ir autoritetų.

Tačiau troškulio ir gėrimo motyvai nevienareikšmiai. Nuo pat didžiosios sausros metų, kai gimė Pantagriuelis, ligi garsiosios dieviškojo Butelio žosmės „Trink!“ viskas paremta „troškulio“ sąvokos dviplaniškumu: gerti reikia ne vien malonumui, bet ir per amžius sukauptus mokslo lobius, ypač antikinę žinią. Trokštantis ir geriantis žmogus – tai visapusiško pažinimo siekiantis žmogus, humanistų idealas.

„Vyno“ ir „žinijos“ paralelė, einanti per visą knygą ir turinti daugybę prasminių atspalvių, aiškiausiai įkūnyta pagrindinių herojų, Gargantua ir Pantagriuelio, paveiksluose.

Vaikystėje Gargantua ir Pantagriuelis – linksmi nenuoramos, jų svarbiausias užsiėmimas – gerti, valgyti, miegoti, tenkinti kūno poreikius. Rablė itin tai išryškina vaizduodamas savo herojus milžiniais, kurių fizinė struktūra ir reikmės toli prašoka normalaus žmogaus kūno formas ir galimybes. Jų vaikystės žaidimai grubūs, paremti fizine jėga, gyvuliška žmogaus prigimtimi. Bet vėliau jie keičiasi, ir čia svarbų vaidmenį suvaidina auklėjimas ir švietimas. Herojai tampa dvasingesni, pradeda vyrauti jų proto veikla. Pažymėtinas Gargantua laiškas Pantagriueliui, išreiškiantis Renesanso esmę, rodantis, kad žmonės sąmoningai suvokė, jog gyvena intelektualinio ir dvasinio atgimimo amžiuje. Laiške ne tik nurodomi svarbiausi mokslai, kuriuos žmogus turi perimti, bet ir pabrėžiama mintis, kad mokslas be moralės nieko nevertas. Intelektualinis ir moralinis tobulėjimas turi eiti drauge.

Trečioje knygoje Pantagriuelis pasirodo kaip išminčius ir pranašas, kaip tiesos reiškėjas. Jis išklauso įvairių nuomonių, ieško jas jungiančio prado, demonstruoja savo nusimanymą visais klausimais. Visu savo elgesiu jis teigia, kad negalima daryti skubotų sprendimų, reikia tą patį klausimą apsvastyti įvairiais požiūriais, nedera ignoruoti ir kitų nuomonės. Ketvirtoje knygoje Pantagriuelis nebėra toks tiesus, jo žodžiai kartais tampa sarkastiški ir ironiški, jų prasmė pasidaro neaiški, abejotina, jis vis dažniau reiškia nepasitenkinimą kitais, ypač Panurgu. Kartais Pantagriuelio žodžiai tampa mįslingi ir paslaptingi, jis tarsi bando prasiskverbti į pačias būties gelmes (mitas apie dievo Pano mirtį).

Plečiantis Pantagriuelio išsilavinimui, augant jo išminties daigams, tarytum keičiasi ir jo kūno struktūra. Pradžioje didžiuliai jo fiziniai matmenys ir kūno galia itin pabrėžiami, o vėliau, kai išryškėja jo dvasiniai sugebėjimai, jis lyg ir niekuo nebesiskiria nuo normalių žmonių. Tik kartkartėmis kokia nors detalė („ašaros, didumo kaip strauso kiaušinis“) dar primena, kad jis milžinas. Kartu Pantagriuelis vis labiau tolsta nuo savo komiško pasaulio, mažiau juokiasi ir juokina kitus, nors ir tebeturi humoro jausmą. Komiškumo funkciją iš jo perima kiti personažai, ypač brolis Žanas ir Panurgas. Kitokie pasidaro ir Pantagriuelio santykiai su Gargantua. Rablė pabrėžia sūnaus pagarbą tėvui ir nuoširdžią tėvo meilę sūnui, jo rūpinimąsi sūnaus dvasios ir proto tobulėjimu.

Taigi ilgainiui Pantagriuelio paveikslas tampa sudėtingesnis, jis pasidaro išminčium, įžvelgiančiu tiesą ir esmę pro daiktų išorę, ne tiek „kūno“, kiek „dvasios“ žmogumi. Dažnai jis lyginamas su Sokratu, kurį Rablė, kaip ir Erazmas Roterdamietis, laikė didžiausiu filosofu.

Ir vis dėlto materialus, kūniškas pradas Rablė veikale užima labai daug vietos. Čia gausu įvaizdžių, susijusių su žmogaus kūnu, tiek sveiku, tiek ligotu, su valgymu ir tuštinimusi, su seksualiniu gyvenimu. Be to, šie vaizdai hiperbolizuoti, kartais labai sukonkretinti, todėl juoba krinta į akis. Suprantant juos vienpusiškai, galima nukrypti į kraštutinius: arba apkaltinti rašytoją grubiu natūralizmu, arba palaikyti jo vaizdus alegorijomis, reiškiančiomis įvairias istorines realijas, filosofines bei moralines idėjas.

Nemaža tyrinėtojų Rablė vaizduose mato Renesanso epochai būdingą kūno reabilitaciją, protestą prieš asketizmą, ir toks aiškinimas yra visiškai pagrįstas. Tačiau, kaip nurodo M. Bachtinas, materialus, kūniškas pradas Rablė ir kitų Renesanso autorių veikaluose turi liaudišką aspektą. Jis įgauna universalią prasmę, apimančią visą žmogaus ir pasaulio egzistenciją, mirties ir gimimo, augimo ir

brendimo, vaisingumo ir klestėjimo, nuolatinio keitimosi ir judėjimo idėjas. Tai stichiškai materialistinis, o kartu ir liaudiškai optimistinis pasaulėvaizdis. Ideali, dvasinės sąvokos, įgavusios kūnišką, materialų pavidalą, tarsi sumenkinamos, nužeminamos, bet tas nužeminimas turi ir teigiamą aspektą, nes žemė yra ne tik mirties buveinė (kapas), bet ir gimimo bei augimo pradai.

Tokią prasmę žemiški ir kūniški vaizdai turėjo liaudies karnavaluose, juokdaryų šventėse, familiarios gatvinės kalbos formose ir žanruose, sakytinėse ir rašytinėse parodijose. Perleisti per humanisto Rablė meninio mąstymo prizmę, praturtinti antikos ir Renesanso laikų išmintimi, šie vaizdai padėjo išreikšti žmogaus gyvenimo įvairovę ir pilnatvę. Be to, reikia atsiminti, kad tais laikais žmogus buvo žymiai mažiau negu dabar apsaugotas nuo nemalonių fiziologinių reiškinių. Jis buvo apsipratęs su skausmu, ligomis, žaizdomis, badavimu ir persivalgymu – juo labiau Rablė, medicinos daktaras. O dangstytis parafrazėmis ir eufemizmais Renesanso literatūra nebuvo linkusi. Todėl ir Rablė knygoje daiktai ir reiškiniai vadinami jų tikraisiais vardais.

Rablė sukurti hiperbolizuoti, groteskiški vaizdai yra jo veikale pagrindinis juoko šaltinis. Tas juokas daugiabalsis ir daugiaprasmiškas: tai ir smerkianti, ir šlovinanti, ir neigianti, ir teigianti jėga. Pasitelkęs juoką, Rablė atmeta scholastinį mąstymo būdą, bažnytines tradicijas, pasmerkia teismų antihumaniškumą, grobikiškus karus ir visa, kas priešinga žmogaus prigimčiai. Tačiau juokas rašytojui padeda ir iškelti humanistinę pasaulėžiūrą. Ne mažiau komiški ir groteskiški yra ir tie paveikslai, kurie įkūnija gerą – žmogiškumą, teisingumą. Tokie yra Gargantiua ir Pantagriuelis, kurių paveikslais rašytojas išaukština ne tik žmogaus protą ir žinių siekimą, bet taip pat ir geraširdiškumą, dosnumą, tikrą draugiškumą.

Juoko pobūdis tolydžio keičiasi. Pradžioje Rablė juokas grubus ir nežabotas. Gargantiua gimimo aprašyme, pasakojime, kaip jis jojo į Paryžių, kaip iškabino varpus iš katedros bokštų, Pantagriuelio vaikystės epizoduose ypač ryški atpalaiduojanti juoko galia. Kartais juokas ne tik grubus, bet ir žiaurus (karo su Pikrocholiu aprašymas, pasakojimas, kaip Panurgas atkeršijo vienai Paryžiaus damai). Tačiau vėlesnėse knygos šalia grubaus juoko ima rasti ir subtilesnio komizmo. Juokas įgauna gilesnę moralinę ir filosofinę prasmę, justis net graudumo elementų. Juokas, filosofinė ir mokslinė mintis Rablė veikale susilydę į vieną visumą. „Prancūzų kalba nebuvo parašyta nieko, kas būtų taip sudėtinga, taip moksliška ir taip juokinga.“³

Tas pats personažas šiame romane dažnai esti ir pajuokos objektas, ir neigiamų reiškinių išjuokėjas. Tokie yra brolis Žanas, teisėjas Bridua, Panurgas.

Brolis Žanas Krušila – „jaunas, žvalus, smagus, visad geros nuotaikos, sumanus, drąsus, ryžtingas“. Pasak autoriaus, tai „tikriausias vienuolis, koks tik tai vienuoliavo kada nuo vienuolystės pradžios kokiame nors vienuolyne“. Jis išugdytas vienuolyno, bet visa savo prigimtimi priešinasi vienuoliškam gyvenimo būdai. „Brolis Žanas nuostabus tuo, kad jis vienuolis – ir ne vienuolis.“ Tai vienuolis, išlaikęs gyvybingumą, sveiką ir linksmą požiūrį į gyvenimą ir nepaisantis griežtų kapitulos nuostatų. Ne veltui jis mielai priimamas į pantagriuelistų draugiją. Kurdamas „tikriausio vienuolio“ paveikslą, Rablė paneigia vieną iš svarbių bažnyčios institucijų. Brolis Žanas su Gargantiua pagalba įkuria savo vienuolyną – Telemo abatiją. Telemiečių „gyvenimas ėjo ne pagal įstatymus, statutus ir taisykles, o pagal jų pačių norus ir laisvą valią“. Tai gyva priešingybė vienuolynams, čia viešpatauja laisvė, tačiau ja naudojasi tik tie, kurie tai sugeba.

Kaip brolis Žanas – „tikras vienuolis“, taip Bridua – „tikras teisėjas“. Bridua turi savą bylų sprendimo metodą. Jis surenka daugybę dokumentų iš abiejų besiginčijančių pusių, o bylą sprendžia kauliukais: laimi ta šalis, kuriai iškrinta daugiau akių. Paklaustas, kam tada reikalingi dokumentai ir bylos vilkinimas, jis paaiškina, jog „dėl formos“, nes „teismo procese dažnai formalumai sveria daugiau negu materija ir esmė“. Pantagriuelis pripažįsta, kad Bridua metodas nėra niekas, o blogesnis už formalų teismo procesą. Šis epizodas – teismo proceso parodija ir formalizmo, įsigalėjusio visoje teismų žinyboje, demaskavimas. Jis itin efektingas, nes pateiktas atviraširdžio, naivaus teisėjo

---

³ Sczech M. A. Rabelais. – London, 1979, p. 291.

žodžiais: puikiai žinodamas teismo procedūrų esmę, pats teisėjas geriausiai gali teisti savo profesiją. Bridua vardas ilgainiui tapo bendrinio žodžiu, reiškiančiu „kvaištelėjęs, naivus“.

Vaizduodamas Bridua, autorius dar geraširdiškai juokiasi iš teisėjų ir visos teismų institucijos, bet tolesniuose epizoduose (sakysim, pasakojant apie Prokuracijos šalį, kur gyvena šunadvokačiai ir kliautininkai, arba apie Kailinėtų katinų šalį) jo juokas tampa sarkastiškas ir triuškinantis.

Juridinės idėjos apskritai užima daug vietos Rablė knygoje. Ir neatsitiktinai Juridinis išsimokslinimas buvo laikomas būtinai reikalingu humanistui. Pats Rablė buvo teisės specialistas, jo artimieji taip pat. Jo herojus Pantagriuelis išaina juridinius mokslus įvairiuose universitetuose. Epizodai, kur pasakojama, kaip jis dalyvauja sprendžiant visokias bylas, atspindi bendrą teismo būklę tuometinėje Prancūzijoje: jie demaskuoja tuos teisininkus, kurie neišmano nė pačių teisės pagrindų, ir išaukština tuos, kurie remiasi antikinės teisės principais. Pantagriuelis atstovauja pastariesiems.

Dar prieštaringesnis negu brolis Žanas ar teisėjas Bridua yra Panurgas, kuris kelia skaitytojui ir juoką, ir atlaidumą, o kartais ir pasipiktinimą. Panurgas, kurio vardas reiškia „viską sugebantis“, – farsinis personažas. Jis sugeba visus išjuokti, nors neretai ir pats vertas pajuokos. Panurgui didžiausias malonumas – pasišaipyti iš oficialių asmenų ir tradicinių normų. Jis nekenčia atsiskyrėlių, šventėivų, davatkų ir veidmainių ir savo kišenėse ir kišenėlėse nešiojasi visokių įrankių, miltelių ir t. t., kuriais krečia jiems įvairiausius pokštus. Jis sukerta scholastą Taumastą, pasišovusį disputuoti ženklais, parodydamas, kad jo oponento argumentai, lygiai kaip ir visas disputas, – tik tuščias burbulas. Bet Panurgas – ir didžiausias „nenaudėlis, sukčius, girtuoklis, dykūnas, vagis, kokių net Paryžiuje maža“. Jo bailumas – kontrastas brolio Žano drąsai. Manipuliuodamas žodžiais, jis balta lengvai paverčia juodu ir išsisuka iš bet kokių apkaltinimų. Pantagriuelis tampa vis gilesniu mąstytoju, siekiančiu tiesos, tuo tarpu Panurgas darosi vis didesnis sukčius, vengiantis tiesos. Tačiau Panurgas nepasmerkiamas galutinai: nekęsti jo negalima, nes jis – neišsenkama juoko versmė.

Rablė veikale viešpatauja linksmosto, karnavališkos šventės atmosfera. Greta komiškų epizodų, artimų satyrai, ironiškiems šaržams, nemaža ir šiaip sau linksminančio juoko. Tai juokas, kuris teikia žmogui naujų jėgų, gražina jam žvalumą, norą gyventi, padeda jam nugalėti baimę ir rūpestį. Tas juokas padeda autoriui įtikinti skaitytoją, kad tiek žmogaus prigimties trūkumai, tiek socialinis blogis gali būti įveikti.

Daug Rablė veikale ne tik komiškų situacijų ir personažų, bet ir žodžių žaismo, šmaikščių kalambūrų, įvairiausių kalbinių eksperimentų. Aprašinėdamas Gargantiua vaikystės žaidimus, išskaičiuodamas kvailių rūšis, išvardydamas virėjus, kurie sulindo į brolio Žano sukonstruotą kiaulę, rašytojas parodo neišsenkamą žodingumą ir išradingumą. Rablė sukuria daugybę neologizmų, vartoja provincializmus, skolinius iš svetimų (daugiausia antikinių) kalbų – ir šitie žodžiai puikiai atitinka daugiasluoksnę jo knygos esmę ir komišką jos prigimtį. Didelį komišką įspūdį daro paties Rablė sukurtų „svetimų kalbų“ tekstai. Rašytojas labai mėgo žaisti tikriniais daiktavardžiais – kartais norėdamas labiau paryškinti humoristines situacijas, kartais kandžiai ką pajuokti. Rablė nesistengė visus vardus natūraliai susieti su asmenimis, kuriems jie duodami, tačiau dažnai toks ryšys yra.

Rablė santykis su kalba – svarbi ir sudėtinga jo kūrybos problema. Rašytojas buvo gerai susipažinęs su antikos, viduramžių ir savo meto filologiniais traktatais, su įvairiomis lingvistinėmis teorijomis ir sąmoningai naudojosi kalbos turtais. Kaip teisininkas, jis gerai nusimanė apie minties raiškos galimybes ir apie netinkamą kalbėseną. Todėl dažnai satyrinio vaizdavimo objektu jo kūrinyje tampa piktnaudžiavimas žodžiu teologijoje, jurisprudencijoje, universitetų debatuose (magistro Janoto de Bragmardo gražbyliavimas, limuzinieris, kuris darkė kalbą, de Palaižos ir de Padaužos byla, Panurgo giriamoji kalba apie skolininkus). Rablė labai piktinasi, kai žodis žmogaus kalboje neišreiškia prasmės, kai vengiama žodžiais išreikšti prasmę, o ypač kai žodžiai neatitinka veiksmų. Jo manymu, kalba, gestas ir veiksmas turi sudaryti vieną sudėtingą semantinį derinį.

Vienas svarbiausių Rablė komizmo elementų – fantastinė hiperbolė, groteskas. Bet jo groteskas skiriasi nuo statiškos, matematiškai apskaičiuotos ir tikslias proporcijas išlaikančios Dž. Svifto fantastikos, būdingos racionalizmo epochai, ir nuo subjektyvaus, romantinio E. T. A. Hofmano ir V. Hugo grotesko. Jis gaivališkas, nevaržomas, kartais net kurioziškas: Gargantiua joja į Paryžių ant

kumelės, kuri savo uodega išguldo visus medžius, Pantagriuelis liežuviu uždengia visą kariuomenę... Rablė groteskui būdingas ne tik padidinimas, bet ir nuolatinė hiperbolinio vaizdo dinamika, kaita. Šit Pantagriuelio burna tokia didelė, kad joje telpa ištisas pasaulis su miestais, miškais, uolomis ir gyventojais, o kitur tas pats Pantagriuelis sėdi teismo salėje su normalaus dydžio žmonėmis, plaukia normaliais laivais. Rablė fantastika nuolat susipynusi su realybe: kartu su išgalvotais personažais, vietovėmis, įvykiais minimi ir realūs istoriniai asmenys, ir autoriaus bendraamžiai, ir gerai žinomos Prancūzijos vietovės.

Knygos savitumą daug nulėmė tai, kad jos autorius buvo ne tik nepaprastos vaizduotės, bet ir didžiulės erudicijos žmogus, vienas mokyčiausių Renesanso vyrų. Jo veikalas – tikra viduramžių ir Renesanso enciklopedija. Čia rasime gausybę žinių ne tik iš to meto medicinos, botanikos, teisės, filologijos, bet ir iš senovės istorijos bei mitologijos. Gerai autoriui pažįstami ir viduramžių mokslai bei pseudomokslai, ir biblinės legendos. *Gargantiua ir Pantagriuelis* – ne vien grožinės literatūros kūrinys, bet ir jurisprudencijos, filologijos ir medicinos traktatas.

Rablė pavadino savo veikalą „kronikomis“, tuo tarsi pabrėždamas jo ryšį su sakytine literatūra ir pateisindamas laisvą epizodinę veikalo konstrukciją. Tokia laisva konstrukcija leidžia autoriui lengvai pereiti nuo siužeto prie siužeto, nuo vienokios emocinės ir intelektualinės plotmės prie kitokios, nuo juoko prie rimtų samprotavimų. Kadangi siužetus savo veikalui rašytojas ėmė iš įvairių šaltinių, jame galima rasti įvairių žanrų pavyzdžių: mito, pasakėčios, parabolės, farso, komiškos deklamacijos, humoristo pamokslo ir kt. Ryškūs ir herojinio epo bei riterių romanų parodijos elementai. Daugelis epizodų primena draminius dialogus ar debatus, o tai rodo, kad nesvetimas autoriui ir draminis žanras. Tačiau iš esmės *Gargantiua ir Pantagriuelis* – daugiasluoksnis, plataus masto epinis kūrinys, kurį jungia į vieną nedalomą visumą renesansinę žmogaus ir pasaulio koncepciją.

Dėl daugybės istorinių mitologinių ir literatūrinių aliuzijų, dėl to, kad mintis čia dažnai paslėpta po sudėtinga fantastine, alegorine forma, *Gargantiua ir Pantagriueli*, kaip jau buvo minėta, nelengva skaityti. Tačiau šis kūrinys bus daug kuo įdomus ir labiau išprususiam, ir mažiau išsilavinusiam skaitytojui. Rablė, kaip ir Šekspyras, rašė visiems žmonėms ir visiems laikams.

Remdamasis antikinės ir liaudies humoristinės kūrybos tradicijomis, Rablė sukūrė tvirtus komiškosios prozos pagrindus, kuriuos toliau plėtojo vėlesnių epochų rašytojai. Tiesioginiai jo pasekėjai buvo Moljeras ir Sviftas, Volteras ir Bomaršė, o per O. Balzaką (*Išdaigiški apsakymai*), R. Rolaną (*Kola Brenjonas*), A. Fransą (*Pingvinų sala*) jo kūrybos gija nusitiesia ligi šiuolaikinės humoristinės bei satyrinės literatūros.

Lietuvių visuomenę su Rablė pirmiausia supažindino V. Dubas *Įvade į bendrąją literatūrą* (1923), o platesnė rašytojo gyvenimo ir kūrybos apžvalga buvo publikuota to paties autoriaus *Prancūzų literatūros istorijoje* (1929). Romano *Gargantiua* išleidimo 400-ųjų metinių proga A. Venclova paskelbė straipsnį „Milžino Gargantiua šešėlis krinta į mūsų laikus“, kuriame iškėlė Rablė erudiciją, jo humanizmą, laisvai trykštantį juoką (žurn. *Kultūra*, 1935, Nr. 6–7. Straipsnis buvo pakartotinai publikuotas A. Venclovos knygoje *Laikas ir rašytojai*, 1958). 1953 m. Tarybų Lietuvos spaudoje buvo paminėtos 400-osios Rablė mirties metinės.

Tiesioginė lietuvių skaitytojo pažintis su *Gargantiua ir Pantagriueliu* prasidėjo tik pokario metais. 1947 m. buvo išleistas sutrumpintas, vaikams pritaikytas Rablė kūrinio vertimas (vertė T. Vencloviene), o 1970 m. išėjo pilnas romano leidimas (vertė D. Urbas).

Rablė, *Gargantiua ir Pantagriuelis*, iš prancūzų kalbos vertė Dominykas Urbas, Vilnius: Vaga, 1986, p. 663–673.